

Claes Ugglå

A. Kommentarer och frågor till Anders Gustavsson

Bidraget handlar om författarens personliga upplevelser och reflektioner i anslutning till metoder som författaren har använt som etnolog angående projekt om känsloladdade teman, speciellt med anknytning till döden. Författaren påpekar att det behövs olika metoder beroende på om det rör sig om sedan länge döda människor där arkiv kan användas eller om det gäller samtida undersökningar där observationer och intervjuer kan tillämpas. Det mesta av bidraget handlar dock om intervjuer och associerade etiska frågor.

Författaren beskriver kortfattat fyra exempel på projekt (förutom ett avstått projekt om sorgemarkeringar efter massakern på Utøya 2011):

- i. Symboler på gravstenar i Norge och Sverige.
- ii. Förtegenhet vid etnologiska intervjuer. Några exempel på informationsbarriärer hämtade från fältarbeten i Västra Sverige; med teman om sexualitet, religion, äldre folkliga trosföreställningar och död och begravning.
- iii. Minnen i västra Norge gällande ockupationstiden.
- iv. Öppna minnessidor över avlidna människor och sällskapsdjur publicerade av anhöriga och vänner på internet, med en studie fokuserad på döda katter.

Beskrivningarna av projekten är dock så kortfattade så att jag som inte är etnolog ibland har svårt att förstå en del av syftet och delvis även utfallet av studierna. Min fråga här blir:

- Inverkar inte syftet på metodvalet/utförandet och borde inte syftet i så fall explicit uttryckas i samband med exemplen och relateras till metoddiskussionen?

Syftet med skriften rörande ii tycks ha varit att diskutera informationsbarriärer som metodfråga, men var detta projekt en spin-off av studier med andra syften, eller fanns det redan från början en plan för att studera informationsbarriärer? Det står att det fanns skillnader i samtalsvillighet beroende på informanternas ålder, sociala tillhörighet och om de kom från städer eller landsbygd. Var detta något som framkom i en metaanalys av flera tidigare studier med egna syften? Eller var t.ex. resultaten om kulturskillnader mellan stad och landsbygd en följd av en studie med huvudsyftet att studera kulturskillnader mellan stad och landsbygd vilket i sin tur gav material om informationsbarriärer? Fanns det ett syfte med iv att visa på likheter hur människor uttryckte sin sorg över anhörigas/vänners och sällskapsdjurs död? Jag noterar att författaren själv i sin första mening betonar vikten av att klargöra undersökningens problemställning (och syfte?).

Genom att läsa texten uppfattar jag det som att författaren använder sig av intervjusamtal som föredragen metod. Mina frågor i anslutning till detta blir:

- Även om det inte finns en skarp gräns, är det inte en stor skillnad mellan strukturerade intervjuer och förtrogna öppna samtal? Jag får känslan av att författaren lutar mest åt förtrogna deltagarsamtal, med medföljande systematisk empati som metod, men är inte detta delvis en följd av valet av känsloladdade teman? Bör inte tema och syfte inverka på metodval och är det inte ibland så att

strukturerade intervjuer och öppna samtal kompletterar varandra? Är inte detta relevant för några av exemplen?

Jag tycker mig själv ha märkt att en hel del humanistiska ämnesområden i allt högre grad har transformerats från att ha haft den enskilda människan som utgångspunkt, med systematisk empati som instrument, för att förstå människan som kulturvarelse i grupp ("inifrån och ut" perspektiv) till ett mer samhällsvetenskapligt ("utifrån och in") perspektiv, där fokus ligger på hur sociala faktorer, oftast insatta i något socialteoretiskt ramverk, inverkar på individen.

- Hur ser författaren på etnologins utveckling över tid? Har problemställningarna överlag ändrats? Finns det t.ex. en fokusförflyttning från historiska till samhällsvetenskapliga samtida perspektiv? Har det t.ex. blivit vanligare med "utifrån och in" samhällsvetenskapligt teoretiskt inriktade perspektiv (är det detta författaren menar i sin kommentar i det första stycket där det sägs att diskussioner om teorier har fått en allt större betydelse?), även om författaren själv tycks ha ett "inifrån och ut" systematiskt empatiperspektiv?

Bidraget tar upp bandspelare som en metodfråga. Men med tanke på teknikens utveckling och tillgänglighet, blir det inte allt mer relevant med videoinspelningar, speciellt då författaren själv betonar vikten av (observationer av) icke-verbala uttryck i samband med känsloladdade teman? Med tanke på att det finns allt mer avancerade anonymiseringsprogram för videoinspelningar, utgör detta inte ett exempel på nya metodmöjligheter inom etnologi? Ett annat exempel på teknologisk inverkan på forskningsområdet utgörs av författarens egna exempel iv ovan.

- Hur ser författaren på inverkan av ny teknologi på forskningsområdets möjligheter gällande nya problemställningar och metoder?

Slutligen en fråga om etik.

- Forskning kring människa skall ske på informanternas villkor med respekt för deras personliga integritet där "Människors välfärd skall ges företräde framför samhällets och vetenskapens behov". Författaren noterar att det är lättare att få ett muntligt samtycke än ett skriftligt och att det inte står något i den svenska lagen (vilket kan kontrasteras gentemot norsk praxis) om att samtycke skall vara skriftligt. Detta torde bero på att ett muntligt samtycke inte alls ger samma subjektiva upplevelse som ett skriftligt samtycke. Även om det inte i Sverige är formellt juridiskt felaktigt att bara ha ett muntligt samtycke, är detta inte ett sätt att kringgå andemeningen i lagstiftningen, illustrerat av Norsk praxis, där vetenskap får företräde gentemot individens medvetandegörande om sina rättigheter? D.v.s., är inte detta förfaringsätt moraliskt tvivelaktigt?

B. Anders Gustavsson (AG) svar och svarskommentarer till Claes Uggle (CU)

CU fråga 1: Min fråga här blir: Inverkar inte syftet på metodvalet/utförandet och borde inte syftet i så fall explicit uttryckas i samband med exemplen och relateras till metoddiskussionen?

AG svar på CU fråga1: Uggle efterlyser att syftet i de av mig refererade metodundersökningarna borde ha framgått. Undersökningen av symboler på gravstenar i

Norge och Sverige avsåg känslor, tankar och idéer i vår egen tid. Insamlingen av minnen i västra Norge 1985 om krigsminnen från andra världskriget avsåg hur känslor och upplevelser hanterats på ett personligt plan av informanterna under de fyrtio år som gått sedan krigsslutet. Undersökningarna av minnessidor på internet över avlidna människor och sällskapsdjur avsåg trosföreställningar om en tillvaro efter döden och föreställningar om möjliga kontakter för de efterlevande med de nyligen avlidna.

CU fråga 2: Syftet med skriften rörande ii tycks ha varit att diskutera informationsbarriärer som metodfråga, men var detta projekt en spin-off av studier med andra syften, eller fanns det redan från början en plan för att studera informationsbarriärer? Det står att det fanns skillnader i samtalsvillighet beroende på informanternas ålder, sociala tillhörighet och om de kom från städer eller landsbygd. Var detta något som framkom i en metaanalys av flera tidigare studier med egna syften? Eller var t.ex. resultaten om kulturskillnader mellan stad och landsbygd en följd av en studie med huvudsyftet att studera kulturskillnader mellan stad och landsbygd vilket i sin tur gav material om informationsbarriärer? Fanns det ett syfte med iv att visa på likheter hur människor uttryckte sin sorg över anhörigas/vänners och sällskapsdjurs död? Jag noterar att författaren själv i sin första mening betonar vikten av att klargöra undersökningens problemställning (och syfte?).

AG svar på CU fråga 2: Skriften om informationsbarriärer vid etnologiska intervjuer 1982 utgjorde, som Uggla antar, en metodisk spin-off effekt av tidigare undersökningar som jag utfört om känsliga teman gällande religion, sexualitet, äldre folkliga trosföreställningar och död och begravning. När jag både studerade minnessidor över såväl avlidna personer som sällskapsdjur, var syftet att se både på skillnader och likheter i de sörjandes uttryckssätt och uttalade trosföreställningar.

CU fråga 3: Genom att läsa texten uppfattar jag det som att författaren använder sig av intervjusamtal som föredragen metod. Mina frågor i anslutning till detta blir:

Även om det inte finns en skarp gräns, är det inte en stor skillnad mellan strukturerade intervjuer och förtrogna öppna samtal? Jag får känslan av att författaren lutar mest åt förtrogna deltagarsamtal, med medföljande systematisk empati som metod, men är inte detta delvis en följd av valet av känsloladdade teman? Bör inte tema och syfte inverka på metodval och är det inte ibland så att strukturerade intervjuer och öppna samtal kompletterat varandra? Är inte detta relevant för några av exemplen?

AG svar på CU fråga 3: Uggla frågar om skillnaden mellan att använda strukturerade intervjuer och intervjusamtal och att det senare kan vara bäst lämpat vid undersökningar av känsloladdade teman där forskarens empati är viktig. Detta är en viktig iakttagelse. Vid intervjusamtal är inte de exakta frågorna fastställda i förväg genom ett frågeformulär så som är fallet vid strukturerade intervjuer.

CU fråga 4: Jag tycker mig själv ha märkt att en hel del humanistiska ämnesområden i allt högre grad har transformerats från att ha haft den enskilda människan som utgångspunkt, med systematisk empati som instrument, för att förstå människan som kulturvarelse i grupp ("inifrån och ut" perspektiv) till ett mer samhällsvetenskapligt ("utifrån och in") perspektiv,

där fokus ligger på hur sociala faktorer, oftast insatta i något socialteoretiskt ramverk, inverkar på individen.

Hur ser författaren på etnologins utveckling över tid? Har problemställningarna överlag ändrats? Finns det t.ex. en fokusförflyttning från historiska till samhällsvetenskapliga samtida perspektiv? Har det t.ex. blivit vanligare med "utifrån och in" samhällsvetenskapligt teoretiskt inriktade perspektiv (är det detta författaren menar i sin kommentar i det första stycket där det sägs att diskussioner om teorier har fått en allt större betydelse?), även om författaren själv tycks ha ett "inifrån och ut" systematiskt empatiperspektiv?

AG svar på CU fråga 4: Sedan 1970-talet har svensk etnologi alltmer förflyttats från att fokusera på långa historiska processtudier till att mer inrikta sig på samtidsperspektiv. Impulserna har kommit från anglosaxisk antropologisk forskning. Det är korrekt uppfattat att jag har försökt att hålla fast vid historiska studier, t. ex. om kolerautbrott under 1800-talet i antologin *Pandemier*, 2021. Individerna är den viktiga utgångspunkten för mig, "inifrån och ut" och inte samhällsstrukturen, "utifrån och in".

CU fråga 5: Bidraget tar upp bandspelare som en metodfråga. Men med tanke på teknikens utveckling och tillgänglighet, blir det inte allt mer relevant med videoinspelningar, speciellt då författaren själv betonar vikten av (observationer av) icke-verbala uttryck i samband med känsloladdade teman? Med tanke på att det finns allt mer avancerade anonymiseringsprogram för videoinspelningar, utgör detta inte ett exempel på nya metodmöjligheter inom etnologi? Ett annat exempel på teknologisk inverkan på forskningsområdet utgörs av författarens egna exempel ovan. Hur ser författaren på inverkan av ny teknologi på forskningsområdets möjligheter gällande nya problemställningar och metoder?

AG svar på CU fråga 5: Bandinspelningar används vid etnologiskt fältarbete men knappast videoinspelningar (jfr *Etnologiskt fältarbete* 2022). Jag har inte använt videoinspelningar i fält men däremot vid inspelningar av föredrag i form av webinarer. Ett av dem som handlar om koleraepidemier, finns i Strömstad akademis videoserie nr 46 2022 (<http://stromstadakademi.se/SAV/SAV-46.pdf>). Jag sätter stort värde på den tekniska utveckling med digitalisering som lett till att jag kunnat använda minnessidor över avlidna på internet som forskningsmaterial och att många arkiv börjat att digitalisera tidigare insamlat material. Jag tar upp dessa frågor i uppsatsen "En erfaren etnologs tankar kring digitalisering, Open Access och Open Data som ny forskningstillgång", och den har publicerats i den digitala tidskriften *Kulturella perspektiv*, 2022.

CU fråga 6: Slutligen en fråga om etik. Forskning kring människa skall ske på informanternas villkor med respekt för deras personliga integritet där "Människors välfärd skall ges företräde framför samhällets och vetenskapens behov". Författaren noterar att det är lättare att få ett muntligt samtycke än ett skriftligt och att det inte står något i den svenska lagen (vilket kan kontrasteras gentemot norsk praxis) om att samtycke skall vara skriftligt. Detta torde bero på att ett muntligt samtycke inte alls ger samma subjektiva upplevelse som ett skriftligt samtycke. Även om det inte i Sverige är formellt juridiskt felaktigt att bara ha ett muntligt samtycke, är detta inte ett sätt att kringgå andemeningen i lagstiftningen, illustrerat av norsk

praxis, där vetenskap får företräde gentemot individens medvetandegörande om sina rättigheter? D.v.s., är inte detta förfaringssätt moraliskt tvivelaktigt?

AG svar på CU fråga 6: Uggla undrar om muntligt samtycke innan fältarbete kan ske är moraliskt tvivelaktigt. Att fråga om skriftligt samtycke skapar lätt en distans till den tilltänkta intervjupersonen. Det blir så formellt. Jag upplever att intervjupersonen känner sig friare om det finns ett muntligt samtycke. De etiska kraven på fältarbetaren blir inte mindre om man har ett muntligt samtycke. Intervjuaren måste i alla avseenden ta hänsyn till de etiska förpliktelser som är lagstiftade och som skall skydda informanternas personliga integritet och självbestämmande.

Referenser

Etnologiskt fältarbete. Nya fält och former. Kim Silow Kallenberg, Elin von Unge & Lisa Wiklund Moreira (red.). Studentlitteratur, Lund 2022.

Gustavsson, Anders 2022: En erfaren etnologs tankar kring digitalisering, Open Access och Open Data som ny forskningstillgång, *Kulturella perspektiv. Svensk etnologisk tidskrift*. Vol. 31.

Pandemier – dåtid och nutid för framtid. Anders Gustavsson & Carl E. Olivestam (red.). 2021. Strömstad.